

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філологічних наук,
професора, завідувача кафедри української і
зарубіжної літератури та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Мазохи Галини Степанівни

на дисертацію **Черкашиної Тетяни Юріївни**

*«Українська мемуарно-автобіографічна проза ХХ ст.:
жанрова, структурна та ідейно-художня еволюція»,*

подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук
зі спеціальності 10.01.01 – українська література

Сучасне вітчизняне літературознавство активно осмислюючи досягнення української мемуарно-біографічної прози, демонструє широкий спектр проблем дослідження та аспектів їх ґрунтовного висвітлення. Провідний вектор наукових пошуків здебільшого спрямований на експлікацію тематичних, образних та стильових особливостей творів означеного жанру, а також на аналіз наративної структури, літературне експериментування тощо. Дослідження Т.Ю. Черкашиної *«Українська мемуарно-автобіографічна проза ХХ ст.: жанрова, структурна та ідейно-художня еволюція»* логічно вклинюється в наукову дискусію й прикметно оприявнює нові підходи до вивчення проблемних явищ. Дослідниця вперше репрезентує українську мемуарно-автобіографічну прозу ХХ ст. з урахуванням її жанрової, структурної та ідейно-художньої еволюції. При цьому варто відзначити, що рецензоване дослідження не нав'язує як єдино прийнятий погляд автора, а спонукає до роздуму та дискусії.

Експлікацію жанрової, структурної та ідейно-художньої еволюції української мемуарно-автобіографічної прози ХХ ст. Тетяна Юріївна здійснила шляхом текстуального аналізу як найбільш відомих і досліджених творів зазначеного жанру, так і значного масиву текстів, що не стали чільним предметом осмислення літературознавцями. До наукового аналізу слушно залучалися українські спогадові твори ХІІ-ХІХ ст., а також - поч. ХХІ ст.

Сам предмет дослідження, визначений дисертанткою, як «жанрова, структурна та ідейно-художня еволюція української мемуарно-автобіографічної прози ХХ ст.»(с.7), зумовлює актуальність і новизну дослідження. При цьому Т.Ю.Черкашиною з'ясовано типологічні ознаки мемуарної, автобіографічної та мемуарно-автобіографічної прози, уточнено кореляцію термінів «мемуари», «автобіографія», «мемуарно-автобіографічна проза», «мемуаристика» та «документалістика», виокремлено провідні жанри мемуарно-автобіографічного письма, схарактеризовано еволюцію українського мемуарно-автобіографічного письма в діяхронічному аспекті тощо.

Структура дисертаційної студії підтверджує висновок про концептуальний задум дослідження й відзначається чіткою, послідовною і логічною структурованістю, що забезпечує послідовне й вивірне розгортання дослідницької логіки, передбачає панорамність, універсальність і компаративну проєктивність аналітичного зору. Дисертація складається з традиційних трьох розділів, кожен із яких запрограмовує певні важливі функції. Будова роботи обумовлюється метою та завданнями дослідження. План викладу логічно продуманий, його частини пропорційно співвідності, у кожній збережена наскрізна логіка викладу. Теоретичний та ілюстративний матеріал витримані в належній пропорції та логічному співвідношенні. Кожен із розділів уміщує відповідні до змісту узагальнення. Запропонована в списку використаних джерел література, використана в достатньо повному обсязі, а її положення отримали в дисертації належне застосування, інтерпретацію та оцінку.

У вступній частині констатовано ступінь актуальності теми, її наукову новизну, визначено мету, об'єкт, предмет і завдання дослідження, осмислено методологічні орієнтири, сподівані практичні наслідки, підкреслено відповідність дисертації комплексному плану науково-дослідницької роботи кафедри теорії літератури та компаративістики ДЗ «Луганський

національний університет імені Тараса Шевченка», подано інформацію про апробацію та публікації результатів дослідження.

Наукова студія Т.Ю. Черкашиної має передусім історико-літературний характер, але оперта на солідну методологічну базу українських та зарубіжних істориків і теоретиків літератури. Відповідно до проблематики, дослідження відкривається теоретичним розділом, що має назву «Мемуарно-автобіографічна проза: стан розробки історико-літературних та теоретичних питань». Власне тут дослідницею здійснено кореляцію основних термінів і понять відносно аналізованої проблематики, простежено співвідношення мемуарно-автобіографічної прози з різними видами словесної творчості, розроблено класифікацію документальної й мемуарної літератури за видами, підвидами та жанрами. Аналіз наукових студій вітчизняних і зарубіжних дослідників дав змогу Т.Ю. Черкашиній окреслити основні проблеми історії та теорії мемуарного та автобіографічного письма в діяхронічному та синхронічному аспектах.

Виявляючи компетентність і скрупульозність у панорамному огляді літературознавчої інформації, Т. Ю. Черкашина залишається уважною до попереднього досвіду осмислення мемуарної, документальної та автобіографічної прози і переконливо доводять власну дослідницьку концепцію. Зокрема, дисертантка сумлінно акцентує на тому, що в наукових студіях переважної більшості вітчизняних літературознавців спостерігається сплутування або нерозрізнення понять «мемуари» та «автобіографія» (як видових), що призводить у свою чергу, до вивчення мемуарної, автобіографічної й мемуарно-автобіографічної літератури в межах лише мемуаристики. У певній спротив зазначеній тезі, Т. Ю. Черкашина апелює до світової літературознавчої традиції, яка чітко корелює ці питання й зараховує мемуарне, автобіографічне й мемуарно-автобіографічне письмо до царини автобіографічної літератури, наголошуючи на особистісному характері означених творів (с. 94).

Пам'ятаючи про доцільність уточнення чи обґрунтування базових понять, що їх розвиває чи вводить дослідження, Т.Ю. Черкашина, відводячи в пролегоменах належну роль екскурсу та обсервації означеної проблеми, відзначає, що «мемуарно-автобіографічна проза є міжвидовим, метажанровим, синтетичним утворенням, яке поєднує типологічні риси документальної, мемуарної й автобіографічної літератури» (с. 95). Концептуальність у міркуваннях вбачається також у розподілі мемуарного та автобіографічного письма за основним об'єктом зображення й за текстовими стратегіями, оскільки застосовування критеріїв диференціації унаочнить специфічні риси кожного з означених різновидів спогадової літератури.

Як позитивне, хочемо відзначити, що автором дисертаційної студії здійснено науково-обґрунтований аналіз найважливіших літературознавчих понять, відтак багатогранність і органічне поєднання найважливіших дослідницьких методологічних концепцій дало змогу Тетяні Юріївні виразно заявити про свою власну. А чітка уніфікація й дефінітивна означеність термінів та понять засвідчують належний фаховий рівень дослідниці.

Отже, перший розділ дисертації відзначається виваженістю аналізу, широким науковим підґрунтям. Дисертантка вдало вписує свій предмет дослідження в широкий культурологічний контекст. А чіткість визначених в означеному розділі теоретичних засад дослідження зумовила успішність наукових пошуків Т. Ю. Черкашиної у другому та третьому розділах, які один одного доповнюють і навзаєм конкретизують. У них акцентується осьовий предмет дослідження – жанрова, структурна та ідейно-художня еволюція української мемуарно-автобіографічної прози ХХ ст.

У другому розділі, що має назву «Жанрові й структурні трансформації українського мемуарно-автобіографічного письма» ґрунтовно розкривається історія формування основних жанрів, структурних і тематичних різновидів української мемуарної прози крізь призму розвитку світової мемуаристики; досліджується синтез мемуарного й автобіографічного начал на рівні структурної організації складових текстів; з'ясовуються генологічні ознаки

автобіографії, автобіографічного нарису тощо; аналізуються трансформаційні зміни українських мемуарно-автобіографічних жанрів, їх різновидів та модифікацій у продовж ХХ ст.

Складні завдання розділу, у котрому сплелися в один вузол історія літератури, компаративістика й культурологія, автор наукової студії розробляє, застосовуючи різнопланові методики, які, однак, у даному випадку не конфліктують між собою. Дослідження проводиться переважно з дедуктивних позицій, проте в загальні роздуми та характеристики вдало вплітається мікроаналіз творчості загалом, чи окремих текстів представників ХІХ, ХХ століть. Такий підхід на даному етапі наукового осмислення мемуарно-автобіографічного надбання митців художнього слова цілком виправданий і закономірний як одна з перших і, на наш погляд, вдалих спроб синтезу. Опрацьовано, систематизовано, теоретично осмислено та введено до наукового обігу назвичайно осяжний і строкатий матеріал, у тому числі й окремі маловідомі українські мемуарно-автобіографічні твори. При цьому Тетяна Юріївна, здійснивши ряд цікавих спостережень над текстами, йде шляхом оригінального дослідницького пошуку, не оминаючи дискусійних проблем та водночас залишає простір для нових моделей рецепції.

У цілому деталізовані й виважені аргументи дають право дослідниці зробити висновок, що «гібридний характер поняття «мемуарно-автобіографічна проза визначив і гібридний характер жанрів, що увійшли до його парадигми. Із цим твердженням можна погодитись, адже більшість із зазначених творів є не стільки самостійними, скільки жанровими різновидами й модифікаціями документальних, публіцистичних і художніх жанрів автобіографії, нарису, мемуарів, повісті та роману» (с. 112).

Відтак, слід зазначити, що складність висвітлення питань розділу цілком природно інспірували й детермінували більший ухил дисертантки у сферу узагальнень.

У третьому розділі рецензованої праці «Від давнини до сьогодення: ідейно-художні домінанти української спогадової літератури» увага

дослідниці сфокусована на вивченні історико-типологічної еволюції української мемуарно-автобіографічної прози.

Попри всю багатовекторність та різноплановість проблемно-дослідницької палітри розділу, його сутнісне ядро виразно скеровано на те, аби показати, що в мемуарно-автобіографічній прозі, зокрібна XX ст., органічно поєднано традиції та новаторство. До традиційних компонентів дослідниця слушно зараховує пропагування споконвічних патріархальних цінностей. Тобто, на її переконання, означені твори носили передусім інформаційно-пізнавальний характер. Нове проявилось в посиленій увазі до внутрішньо психологічного й психоемоційного життя авторів. Водночас науково компетентно дослідниця доводить, що еміграційна мемуарно-автобіографічна проза зберегла традиції україноцентричної, громадсько зорієнтованої спогадової літератури.

На наше переконання, окремі дискусійні моменти не применшують ґрунтовність дослідницьких висновків, однак, вони спонукають до певних застережень, надто, коли йдеться про мемуарно-автобіографічну прозу поч. XXI ст.

Не менш важливими за аналітику постають у дослідженні критично-дискусійні зауваги, що увиразнюють наукову позицію автора. Вона не шукає якихось ефективних компроматів у мемуарно-автобіографічних творах, не робить спроби бути з класикою на «ти», а намагається виробити цілком адекватну дослідницьку стратегію.

Варто відзначити також уміння Т.Ю. Черкашиної аргументовано й переконливо формулювати думку, чітко й конкретно вибудовувати дослідницьку стратегію, яка забезпечує реалізацію поставленої мети. Звертають на себе увагу системність аналізу, ґрунтовна теоретико-літературна база (часом навіть із надмірним заглибленням у теоретичні схеми), новаторський підхід до розв'язання проблемних питань, значний обсяг художнього матеріалу, широкий бібліографічний матеріал тощо.

Загальний висновки, що підводять підсумки всього дослідження, науково достовірні, логічні, акумулюють у собі основні ідеї дисертації та відбивають її зміст. Ключові слова органічно вписуються в зміст наукової студії, відтворюють коло проблем, навколо яких актуалізується думка дослідниці.

Отже, дисертаційну роботу Тетяни Юріївни Черкашиної *«Українська мемуарно-автобіографічна проза ХХ ст.: жанрова, структурна та ідейно-художня еволюція»*, слід визнати самостійним та оригінальним дослідженням, якому притаманна наукова новизна. Опрацювавши значний за обсягом і вміло систематизований матеріал, залучивши широкий літературний контекст і вдало поєднавши різні літературознавчі методи (структурний, структурно-типологічний, наратологічний, порівняльно-історичний, культурно-історичний, соціологічний, інтроспективний та ін.), авторка дисертації досягла визначеної нею мети – комплексно проаналізувала українську мемуарно-автобіографічну прозу ХХ століття з урахуванням її жанрової, структурної та ідейно-художньої еволюції.

Основні положення й результати дисертації викладено в 36 публікаціях, 20 із яких опубліковано у фахових виданнях України, 5 – у фахових зарубіжних, 10 – в інших зарубіжних та наукових виданнях. Вони вичерпно відображають порушену проблему, містять належну аргументацію, цікаві теоретичні висновки й узагальнення. На особливу увагу заслуговує монографія *«Мемуарно-автобіографічна проза ХХ століття: українська візія»* (Харків, 2014 рік). Основні положення дослідження апробовано в ході науково-практичних конференцій різного рівня.

Автореферат дисертації присутній, він повною мірою розкриває її зміст, і відповідає вимогам п. п. 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», які ставляться до докторських дисертацій.

Основні результати дослідження мають теоретичне і практичне значення. Матеріали докторської дисертації можуть бути використані в

дослідженнях з історії української літератури, теорії літератури, при підготовці лекцій, курсових, бакалаврських і магістерських робіт, читанні спецкурсів і спецсемініарів, присвячених проблемам документального й мемуарного письма, написанні підручників, посібників, монографій.

Віддаючи належне науковій ґрунтовності дослідження Т.Ю.Черкашиної, яка здійснила цілком самостійний крок у розв'язанні заявленої нею проблеми, слід, однак, звернути увагу на деякі аспекти, що могли б стати предметом більш ґрунтовного висвітлення в роботі. »

1. На с. 16–19, 28–31 дисертації подано широку типологію мемуарної й автобіографічної прози, однак надалі в тексті роботи відсутня інформація про те, які типологічні види українського мемуарно-автобіографічного письма було проаналізовано в контексті досліджуваної проблематики. Бажано було б конкретизувати цей аспект.
2. Здійснений дисертанткою аналіз еволюції ідейно-художніх домінант виявився б ще доказовішим, якби дослідниця простежила вплив агіографічної традиції на становлення і розвиток української мемуарно-автобіографічної прози ХХ ст.
3. У роботі були окреслені загальні тенденції розвитку української мемуарно-автобіографічної прози минулого століття, зокрема поступове ускладнення структури текстів, міжжанровий синтез, перехід від документальності до фікціональності та ін. Хотілося б уточнити, чи є ці тенденції властивими лише мемуарно-автобіографічній літературі, чи вони є також типовими й для інших видів мемуаристики.
4. Потребують уточнення принципи розподілу творів за тими чи іншими хронологічними періодами, адже між часом написання і опублікуванням деяких мемуарно-автобіографічних творів інколи проходили десятиліття.
5. Варто було б зменшити обсяг цитат з літературних творів, надто у розділі 3 (зокрема на с. 251, 279, 321).
6. Не позбавлена робота й певних стилістичних огріхів.

Однак, зазначені недоліки не применшують ваги зробленого. Вони можуть стати предметом дискусії на нинішньому засіданні спеціалізованої ради. У цілому ж рецензована дисертація *«Українська мемуарно-автобіографічна проза ХХ ст.: жанрова, структурна та ідейно-художня еволюція»* виконана на належному фаховому рівні та відповідає вимогам п. п. 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року за № 567, а її автор - Тетяна Юріївна Черкашина, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10. 01. 01 - українська література.

2 червня 2015 р.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української і зарубіжної
літератури та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Г. С. Мазоха

ПІДПИС	<i>Мазоха Г.С.</i>
Засвідчую:	<i>[Signature]</i>
Меч. ВК	